

Klenner Zoltán

Menekültek Magyarországon a második világháborút követő és a menekültek helyzetére vonatkozó genfi konvenció ratifikálását megelőző időszakban

**Refugees in Hungary after the Second World War and before
the ratification of the Geneva Convention relating
to the Status of Refugees**

Absztrakt

A menekültek helyzetének rendezése a második világháború után az egyik leg-
égetőbb kérdés volt Európában. A háború utáni kényszermigrációs mozgások
Magyarországot is érintették, azonban hazánk a kommunista hatalomátvétel
után igyekezett hermetikusan lezárni határait, és a ki- és befelé irányuló migrá-
ciót teljes mértékig ellenőrizni, illetve – amennyiben ez lehetséges volt – visz-
szaszorítani. Menekültek befogadására a címben jelzett korszakban mindössze
néhány esetben került sor, politikai-ideológia alapon, az állampárt legfelsőbb
szinten megszületett döntését követően. Ilyenek voltak az 1940-es évek végén
érkező görög, vagy az 1970-es évek elején érkező chilei menekültek csoportjai.
Ezen kis számú, jórészt baloldali-kommunista érzelmű személyeknek azonban
– a korszak szerény viszonyai között – valóban felkínálták a Magyarországon
hosszú távon történő beilleszkedés esélyét. Az 1980-as évek második felében
Románia felől érkező menekülthullám jellege, motivációja azonban egészen
más volt, és kezelésének egyfajta megoldásaként csatlakozott hazánk 1989 márci-
usában az 1951. évi menekültügyi egyezményhez.

Kulcsszavak: menekült, kényszermigráció, görög menekültek, erdélyi mene-
kültek, 1951. évi menekültügyi egyezmény

Abstract

To handle the migration crisis was one the most important questions of the post-war Europe. Forced migration caused by the Second World War had impact even on Hungary. After that the communists took control, borders were closed and migration was under strict state control. The communist party aimed to close the borders and push the migration back. During this period only few decisions have been made at the highest level of the communist party motivated by political ideological reasons, for example refugees from Greece at the end of the forties, or refugees from Chile at the beginning of the seventies. Those people were leftists and – although in reduced circumstances – they got real opportunity to settle down in Hungary. At the end of the eighties, the refugee wave from Romania was motivated by different reasons and features. In order to handle the crisis, caused by the refugee wave, Hungary ratified the Geneva Convention relating to the Status of Refugees.

Keywords: refugees, forced migration, Greek refugees, Transylvanian refugees, the 1951 Refugee Convention

Bevezetés

A második világháború végén, illetve az azt követő rövid időszakban jelentős népességmozgások érintették hazánkat is. A háború végén a harcok elől menekülők, majd a háborút közvetlenül követően a nagyhatalmak által előírt kitelepítések okozták több százezer ember kényszmigrációját. A lakosságcsere célja alapvetően az országokon belüli nemzetiségi konfliktusok egyfajta gyors megoldása, az etnikailag homogénebb lakosság létrehozása volt. A helyzet ilyenfajta rendezését elsősorban a Szovjetunió, illetve a kiépülő szocialista rezsimek követelték meg. Ezen, jórészt kikényszerített migrációs mozgásoknak Magyarország demográfiailag a vesztese volt. A hazai német kisebbség nagy részét, körülbelül 220 ezer főt, Németországba szállítottak. A magyar-csehszlovák lakosságcsere keretében körülbelül 90 ezer szlovák nemzetiségű hagyta el Magyarországot és 100 ezer felvidéki magyar érkezett hazánkba. Ezen felül a szomszédos országok magyar nemzetiségű lakosai közül mintegy 130 ezren érkeztek ekkor Romániából, s a Jugoszláviából és a Szovjetunióból menekültek/áttelepültek száma nagyjából 70 ezer főt tett ki. A háború után nagyrészt néhány hónapon belül lezajló kényszmigrációs események után a határok fokozatosan bezáródtak, a leereszkedő vasfüggöny szinte teljesen elzárta hazánkat a nyugati világtól, de az 1950-es évekig még a szocialista táboron belüli

mozgás is alapvetően korlátozott volt. Az országot ekkor már csak egyénileg, sokszor menekülve lehetett elhagyni, a kivándorlást csak kivételes esetekben engedélyezték. A befelé irányuló migráció minimálisra csökkent a szocializmus évtizedei alatt, ezen belül menekültek beengedésére csak néhány esetben, legfelsőbb szintű politikai döntés következtében kerülhetett sor.

A menekültkérdés Európában a második világháború után

A második világháború a modern kor legnagyobb kényszervándorlását okozta. A harcok befejeződésekor a kontinensen több tízmillió, lakóhelyéről elüldözött személy volt, akiknek a nagy része vissza szeretett volna térni korábbi otthonába, más részük új hazát akart találni, és a szovjet hadsereg által elfoglalt területekre nem kívánt visszatérni. Az már a háború utolsó éveiben egyértelművé vált, hogy a harci cselekmények lezárása után mielőbb neki kell látni az újjáépítésnek és a normális társadalmi működés helyreállításának. Az első ezt elősegítő, a szövetséges hatalmak és a Szovjetunió által még a háború ideje alatt létrehozott szervezet az ENSZ Segélyezési és Rehabilitációs Hivatala (UNPRA - United Nations Relief and Rehabilitation Administration) volt, mely még az Egyesült Nemzetek Szervezete előtt, 1943-ban megalakult. Az UNPRA feladata a harcok sújtotta területen élő lakosság segélyezésére és az újjáépítésre szolt, a menekültek segítségével ennek keretében foglalkozott (Cutts, 2001, 14.). A szervezet csak a szövetségesek által megszállt területeken fejthette ki tevékenységét, melynek keretében a terepen dolgozó több száz munkacsoport nyújtott segítséget a lakosságnak. A szovjet csapatok által megszállt területeken – így hazánkban sem – működhetett. A harcok befejeződése után, 1945 nyarán több millió menekült hazatérését segítették elő, elsősorban a megszálló katonai erők logisztikai támogatásával. A menekülőket és egyéb kényszermigránsokat az amerikai terminológia szerint lakóhelyüket elhagyni kényszerült személyeknek (displaced persons) hívták, akik tömegei a szövetséges csapatokat hatalmas logisztikai kihívás elé állította. A kortársak már akkor a legnagyobb problémának látták, mellyel a háború végén szembe kell nézni, hogy újra otthon kell találni azoknak az embereknek, akik valamely ok miatt elhagyták lakóhelyüket. A menekültek hazatérése a kelet-európai országokba egyre nehezebbé vált, miután a szovjet megszállás alá került területekre sokan nem akartak visszatérni. A visszatérők közül pedig rengeteg embert egyenesen valamelyik sztálini munkatáborba irányítottak. Az 1946 végén, az ENSZ nem állandó szakosított szervezeteként létrejövő Nemzetközi Menekültügyi Szervezet már kifejezetten a menekültek és kitelepítettek égető problémájára kívánt nemzetközi megoldást találni. Ez a

szervezet tekinthető a történelem során az első olyan szervezetnek, mely a nemzetközi migráció koordinálására jött létre. A lakóhelyüket elhagyni kényszerült személyeket minden lehetséges módon hozzá kellett segíteni állampolgárságuk szerinti hazájukba vagy a szokásos tartózkodási helyükre való visszatérésben, vagy máshol kellett nekik otthont találni. Ez a szervezet már átfogó módon és kifejezetten a menekültkérdéssel foglalkozott, azonban a kelet-európai kommunista rendszerek megerősödése miatt egyre inkább a harmadik országokba való telepítés vált feladatává. A szovjet blokk kormányai hevesen ellenezték a lakóhelyükről elűdözött személyek tengerentúli országokba telepítésére vonatkozó terveket, és a szülőföldre való visszatérést nevezték egyedül elfogadható megoldásnak. A kommunista blokk országainak ellenkezése mellett – melyek vezetői a háború utáni újjáépítésben nélkülözhetetlen munkászekerek hiányától féltek a leginkább – a Nemzetközi Menekültügyi Szervezet legalább egymillió ember áttelepítésében nyújtott segítséget. A szervezet, mely Magyarországon szintén nem működhetett, elsősorban az USA-ba, Ausztráliába, Kanadába és Izraelbe való kivándorlást segítette elő. A háború utáni években tehát az üldözöttek és hontalanná vált személyek helyzete nagyrészt rendeződött ugyan (bár 1951 végén még mintegy négyszázezer, úgynevezett displaced person-t tartottak nyilván), de egyben a kivándorlás új időszaka is kezdetét vette. „*Menekültek, hontalan személyek és a szó mai értelmében vett gazdasági migránsok alkoták az úgynevezett európai népességfelesleg zavaros tömegét.*” (Kecskés, 2018, 146.) Az egyik oldalról a diktatúrák és a nyomor előli menekülés, míg a befogadó országok oldaláról a remélt gazdasági haszon, az azonnal rendelkezésre álló munkaerő iránti kereslet is fűtötte a nemzetközi vándorlást.

Menekültügyi aspektusból is fontos jelentősége van az ENSZ Közgyűlése által 1948 decemberében elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának, mely, mint ajánlás kötelezettséget nem ró az államokra, ugyanakkor kiemelkedő politikai jelentősége van.¹ A nyilatkozat elfogadásának napját minden évben az emberi jogok napjaként ünneplik. Az említett lakosságcserek, illetve a kommunista hatalomátvétel után Magyarország a nemzetközi vándorlásban csak minimálisan vett részt, a migrációs mozgásoknak a népességfejlődésben játszott szerepe a tárgyalt mintegy 40 éves időszakban igen kismértékű, beleértve mind a legális, mind pedig az engedély nélküli vándorlást is. Ez alól csak az 1956-os forradalmat követő, mintegy kettőszázezer fős kifelé irányuló menekülthullám képez kivételt (Vajkai, 2019, 291.). Bár adatok csak töredékesen

1 14. cikk (1) Mindenkinek joga van az üldözés elől más országban menedéket keresni és azt élvezni. (2) Erre a jogra nem lehet köztörvényes bűncselekmények miatti, kellően megalapozott üldözés, sem pedig az Egyesült Nemzetek céljaival ellentétes cselekmények esetében hivatkozni.

állnak rendelkezésre, 1949 és 1956 között minimálisra, évente mindösszesen néhány száz főre csökkent a ki- és bevándorlás, de még a határátlépések száma is. Ilyen szintű bezárkózás Magyarország történetében szinte példátlannak tekinthető (Tóth, 2001, 335.). Az Európában az 1950-es években kezdődő nagyszámú munkaerő-vándorlásba, melyet a fejlett kapitalista országok munkaerő-szükséglete hívott életre, szintén nem kapcsolódott be hazánk. Ez Jugoszlávia kivételével a többi szocialista országban is hasonlóképpen történt, alapvetően politikai okokból. Ugyanakkor a szocialista táboron belül is létezett egy államközi szerződésekkel szabályozott munkaerő-vándorlás, mely egyes szektorok ideiglenes munkaerő-szükségletét volt hivatott pótolni, ez egyrészt nagyságrendjét tekintve elenyésző, másrészt hangsúlyozottan ideiglenes jellegű volt. A bevándorlás és kivándorlás elsősorban családgyesítések révén valósult meg, az ország migrációs egyenlege azonban az egész korszakban negatív maradt, melyen nem változtatott a lentebb még részletesen tárgyalt egyes menekültcsoportok politikai döntés következtében való beengedése sem (Illés, 2000, 46.).

Az ENSZ 1951. évi menekültegyezménye

Az 1940-es évek végére egyre nyilvánvalóbb lett, hogy a menekültkérdés globális rendezésére hosszú távon alkalmas szervezeti és jogszabályi háttérrel kell létrehozni. A fokozódó hidegháborús szembenállás miatt azonban ellentét volt az ENSZ tagállamok között a létrehozandó új menekültügyi szervezet jellegével kapcsolatban. Viták és kompromisszumok után végül a közgyűlés 1950. december 14-én elfogadta az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának létrehozásáról szóló határozatot, mely szervezet így formálisan 1951. január 1-jén jött létre. Az UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees) feladata, hogy világszerte vezesse és koordinálja a menekültek védelmét és a menekültek részére nyújtott nemzetközi segítségnyújtást. Elsődleges célja a menekültek jogvédelme és ellátásának biztosítása. Törekszik arra, hogy biztosítsa a lehetőséget a védelem kérésére minden üldözött számára, és amennyiben arra rászorul, menedéket kaphasson egy másik államban. Végcélként pedig tartós megoldást találjanak a menekültek helyzetének rendezésére, mely lehet az önkéntes hazatérés (voluntary return), a helyi integráció (local integration) vagy az áttelepítés harmadik országba (resettlement). Feladata ezen túl a hontalannak segítése is. A szervezet alapszabálya (URL1) szerint a főbiztosság munkája szigorúan politikamentes és humanitárius jellegű. Az UNHCR fokozatosan átvette a Nemzetközi Menekültügyi Szervezet tevékenységeit, mely hivatalosan 1952-ben szűnt meg.

Az 1951. évi genfi egyezmény alapvető célja, hogy minden ember számára garantálja azt, hogy amennyiben származási országa nem biztosítja számára elemi jogainak védelmét vagy egyenesen üldözi, akkor egy másik államtól kapjon védelmet. A menekültek helyzetére vonatkozó dokumentum erejét elsősorban az adja, hogy a világ államainak nagy része elfogadta azt, és beépítette saját jogrendszerébe. Az egyezmény kezdetben kizárólag az 1951. január 1-jét megelőzően Európában üldözötté vált személyek helyzetét kívánta rendezni, az 1967. évi New York-i Jegyzőkönyvvel kiegészítve máig a menekültvédelem legfontosabb dokumentuma. Az UNHCR megalakulása, illetve a genfi egyezmény létrejötte egy olyan nemzetközi folyamat eredményének is tekinthető, melyet a megelőző évtizedekben különféle egyezmények és a menekültek védelmét célzó szabályozás készített elő. A menekültvédelemnek nem célja a kényszer-vándorlás okainak kezelése, politikai vagy országok közötti konfliktusok megoldása, kizárólag a problémák következményeinek enyhítése. Az egyezményt hosszabb előkészítés, és a dokumentum szövegét érintő ENSZ tagállamok közötti viták után – melyek elsősorban arról szóltak, hogy a menekült definíció kapcsán az aláíró feleknek várhatóan az üldözöttek milyen széles köréért kell jogi és anyagi felelősséget vállalniuk – az 1951. július 2. és 25. között Genfben megrendezett, a menekültek helyzetéről és a hontalanokról szóló ENSZ konferencián fogadták el. Pontosan meghatározták a menekült fogalmát (1. cikk: *„az a személy, aki „faji, vallási okok, nemzeti hovatartozása, illetve meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozása, avagy politikai meggyőződése miatti üldözéstől való megalapozott félelme miatt az állampolgársága szerinti országon kívül tartózkodik, és nem tudja, vagy az üldözéstől való félelmében nem kívánja annak az országnak a védelmét igénybe venni; vagy aki állampolgársággal nem rendelkező és korábbi szokásos tartózkodási helyén kívül tartózkodva ilyen események következtében nem tud, vagy az üldözéstől való félelmében nem akar oda visszatérni.”*), valamint belefoglalták a kiutasítás vagy visszaküldés tilalmát. A non-refoulement elve (a nemzetközi gyakorlatban elterjedt francia kifejezés) alapján *„egyetlen Szerződő Állam sem utasítja ki vagy küldi vissza a menekültet azon ország területének határára, ahol élete vagy szabadsága faji, vallási okokból, nemzeti hovatartozása miatt, vagy abból az okból van veszélyeztetve, hogy bizonyos társadalmi csoporthoz tartozik, vagy bizonyos politikai véleményt vall”* (33. cikk)².

2 1989. évi 15. törvényerejű rendelet a menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi július hó 28. napján elfogadott egyezmény, valamint a menekültek helyzetére vonatkozóan az 1967. évi január hó 31. napján létrejött jegyzőkönyv kihirdetéséről.

Az 1951. évi egyezményt a későbbi történelmi események, illetve a menekültkérdés súlypontjának Európából a fejlődő országokba helyeződése miatt 1967-ben kiegészítő jegyzőkönyvvel látták el, mely egy önálló nemzetközi jogi dokumentum, így ahhoz azok az államok is csatlakozhattak, akik az 1951. évi egyezményt egyébként nem írták alá. Az 1967. évi New York-i Jegyzőkönyv kiterjesztette a genfi egyezmény érvényesülésének lehetőségét azzal, hogy eltávolította a benne foglalt földrajzi és időbeli korlátozásokat (tekintve, hogy az eredeti cél elsősorban a második világháború európai menekültjei helyzetének rendezése volt). A csatlakozó államok ebben vállalják, hogy alkalmazzák a 1951. évi egyezmény rendelkezéseit azon személyekre, akikre a 1. cikkben meghatározott menekültdefiníció érvényes – földrajzi és időbeli korlátozás nélkül. Napjainkig a világ 145 állama fogadta el az 1951. évi genfi egyezményt (URL2). A menekült fogalmának meghatározásán túl az egyezmény aláírói vállalták, hogy e személyeket bizonyos támogatásokban és ellátásokban is részesítik, illetve hozzáférést biztosítanak számukra az állam által nyújtott szolgáltatásokhoz. (Például állampolgáraikkal azonos elbánást biztosítanak a menekülteknek az alapfokú oktatás tekintetében, állami segélyekben és támogatásokban részesítik őket, munkavállalásukban hasonló elbírálás alá esnek, mint az ország saját polgárai, de legalább is élvezik azokat a jogokat, mint amit azonos körülmények között egy idegen ország állampolgárainak biztosítanak. Lakhatásuk megoldását elősegítik, illetve az állampolgáraikkal azonos elbánásban részesítik őket a társadalombiztosítás terhére fedezett ellátások és egyéb állami segélyek tekintetében.) Az egyezmény rendelkezik a nemzetközi védelemre valójában nem szoruló személyekről, valamint a nemzetközi védelemre méltatlan személyekről is. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága által kiadott tematikus iránymutatások és ajánlások tehát segítik az egyezményhez csatlakozó államok nemzeti jogalkalmazását az üldöztetési okok megítélésében, vagy akár a kizáró és a megszüntető klauzulák alkalmazásában. A Szovjetunió és a csatlós államok – köztük Magyarország is – kezdetben mereven elutasította az UNHCR működését, és az 1951. évi genfi egyezményhez sem csatlakoztak. Az UNHCR-en kívül, azzal párhuzamosan más nemzetközi szervezetek is tovább működtek a menekültügy területén. Így például az Egyesült Államok Menekültprogramja (United States Escape Program), mely egy kormányzati pénzügyi alap volt, és amelyet 1952-ben alapítottak azzal a céllal, hogy a kommunista országokból érkező menekülőket segítse. Hasonlóképpen az Európai Migrációs Kormányközi Bizottság (Intergovernmental Committee for European Migration), ami az IOM (Nemzetközi Migrációs Szervezet) előszervezetének tekinthető, és melyet szintén 1952-ben alapítottak húsz ország részvételével elsősorban az európai menekültek tengeren túli országokba való áttelepítésének elősegítésére.

Az ICEM egyik legfontosabb eredménye az 1950-es években, hogy helyi irodák hálózatát építette ki számos európai és tengeren túli országban. Alapszabályának megfelelően a szervezet elősegítette a menekültek kivándorlását is. A szervezet az 1950-es években mintegy 316 ezer menekültet szállított, az 1956-os magyar menekülteket is beleértve (Kecskés, 2018, 152.).

Menekültügy Magyarországon 1945 és 1987 között

A jelzett időszakban hazánk, a fentebb említett kivételes történeti eseményeket nem számítva, csak minimálisan kapcsolódott be a nemzetközi vándorlásba. A szocializmus időszakában az országok közötti vándorlást alapvetően akadályozták, melynek a gyakorlati jelentőségén kívül ideológia alapja is volt. A kommunista eszmerendszer általában nem fogadta el az üldöztetés fogalmát, mindössze néhány esetben került sor menekültek befogadására. A negyvenes évek legvégén néhány ezer görög, a hetvenes években chilei menekültek érkeztek, illetve összesen néhány száz fő baloldali, kommunista elkötelezettségű személyt fogadott be hazánk a világ valamely részéről. A Magyar Népköztársaság Alkotmánya tartalmazott ugyan a menekültek befogadására vonatkozó kitélet, azonban ennek gyakorlati szabályozása nem létezett. Az 1949. évi XX. törvény 58. § (2) bekezdése szerint *„Azok az idegen állampolgárok, akiket demokratikus magatartásukért, a népek felszabadítása érdekében kifejtett tevékenységükért üldöznek, a Magyar Népköztársaságban menedékjogot élveznek.”* Alacsonyabb szintű szabályozása a menedékjog intézményének nem volt, illetve hazánk nem csatlakozott a menekültek védelmét szolgáló nemzetközi dokumentumokhoz sem. A párt legfelső szintű döntéseinek végrehajtója az államapparátus volt. A görög és chilei menekültek befogadásáról a központi bizottság döntött, illetve szűk körben ismertetett minisztertanácsi határozatok születtek a görögök és a chileiek támogatásáról, amelyek végrehajtását a Fővárosi Tanácsra és általában a tanácsi apparátusra bízták. A nem nyilvános igazgatási intézkedések mögött a hidegháborús időszakban politikai megfontolások álltak, míg az enyhülés idején a menekültek hazatérte, illetve teljes beilleszkedése tette szükségtelené a nemzetközi kapcsolódást (Tóth, 1994, 73.). A görög menekültek ügyét az 1945-ben (ismét) létrejött Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hivatalra (KEOKH) bízták, mely a rendőrségen – illetve egy ideig az Államvédelmi Hatóságon – belül működött. A KEOKH első jelentősebb feladata egyébként a német állampolgárok internálása volt. Működése az első években erőteljes felügyelet alatt zajlott, tekintve, hogy 1947-ig a beutazásokat és kiutazásokat a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) szovjet vezetői engedélyezték.

Az országba történő kivándorlást és bevándorlást csaknem ellehetetlenítő szabályok, a vízumkötelezettség, illetve a szocialista országok egymással kötött visszafogadási egyezményei miatt hazánk még tranzitországgként sem nagyon jöhetett számításba.

Görög menekültek Magyarországon

A Görögországból kiáramló menekülthullám előzménye a második világháború után, 1946-ban a kommunisták és a királypártiak között kitört véres polgárháború volt, mely 1949-ben az utóbbiak győzelmével végződött. Görögországban a kommunistáknak valós társadalmi támogatottságuk volt, azonban az országot brit segítséggel szabadították fel. A polgárháború idején a szocialista tábor országai, így Magyarország is erőteljesen kifejezték szimpátiájukat a görög kommunisták irányába- és elítélték a fasisztának bélyegzett görög királypártiakat. A sajtóban és a propagandában megvalósuló támogatás mellett jugoszláv, bulgár és szovjet katonai segítségnyújtásra is sor került, a kommunisták elsősorban partizánhadviselést folytattak, és megalakították az úgynevezett Hegyi Görögországot. Amerikai és brit segítséggel végül felszámolták az ellenállást, a partizánokat Albániába szorították ki (a közben kiéleződő jugoszláv-szovjet konfliktusban a szocialista országok bojkottja alá került Jugoszlávia nyugati segítség fejében 1949-ben lezárta határait). A harci cselekményeknek kb. 150 ezer áldozata volt, és 65 ezren menekültek el az országból. Már a polgárháború idején különféle segélyakciókat szerveztek a béketábor országaiban. Magyarországon 1947 decemberében alakult meg a Segítséget a Görög Népnek Országos Bizottsága, mely a görög nép szabadságharca című kiadványában ismerteti a náci megszállástól kezdődően a görög eseményeket. A bizottság felhívást tett közzé: *„A görög szabadságharcosok saját szabadságukat és függetlenségüket védve, a magyar szabadságért és függetlenségért is ontják véréüket. A demokratikus magyar társadalom nem nézheti tétlenül a görög nép hősi harcát. Támogatnunk kell küzdelmüket nemcsak erkölcsi, hanem anyagi segélynyújtással is. A magyar népet képviselő politikai és társadalmi szervezetek közös felhívással fordulnak az egész magyar társadalomhoz: Segítséget a görög népnek! A görög nép ügye az egész haladó emberiség ügye. Éljen a függetlenségéért és szabadságáért küzdő görög nép!”* (Caruha, 1998, 15.) A Szabad Nép 1948. április 8-ai számában rövid cikk jelent meg *„840 görög gyerek érkezett Budapestre”* címmel. A gyermekeket a pályaudvaron a görög segélybizottság, a Nemzeti Segély és a Nemzetközi Vöröskereszt munkatársai felkészülten várták. A gyermekeket a fővárosban védőnők, orvosok és önkéntes ápolónők fogadták. A következő

hónapokban újabb vonatok érkeztek, összesen mintegy háromezer gyermekkel. Az érkezők összes számát tekintve kissé ellentmondásosak a források, azt 7 és 12 ezer fő közé teszik. Ebben közrejátszik az is, hogy a görögök nem egységes csoportot alkotva érkeztek, hanem 1950 elejéig folyamatosan kisebb-nagyobb csoportokban, illetve többen közülük a következő hónapokban, években tovább is álltak vagy visszatértek Görögországba. Az 1960-as évek végén a magyarországi görögök létszáma már csak hatezerre volt tehető, mely az 1970–1980-as években bekövetkező repatriálások és más volt szocialista országokba történő családgyesítések következtében tovább csökkent. A Magyar Népköztársaság a görögöket politikai menekültként fogadta be, azonban – ahogy számuk folyamatosan emelkedett – elhelyezésük és ellátásuk egyre nagyobb nehézséget okozott, és problémák sorát vetette fel (Fejér Megyei Történeti Évkönyv, 1980, 126.). A háború még csak néhány éve ért véget. A háborús károkat rohamléptekkel igyekeztek felszámolni ugyan, de a kapacitásokat elsősorban az infrastruktúra, utak, hidak, üzemek helyreállítása kötötte le. Új lakások az 1940-es évek végéig gyakorlatilag nem épültek. A menekülteket kezdetben ideiglenes szállásokon (Budapesten a Kőbányai úton, Balatonalmádiban, a Hortobágyon és Mezőhegyesen) helyezték el, melyeket ipari létesítményekben, raktárakban, esetleg kastélyokban és szanatóriumokban alakítottak ki, illetve néhány esetben befogadó családok is szállást adtak nekik.

Elsősorban a lakhatás megoldására, majd a beilleszkedés elősegítésére 1949 végén jött létre a Menekülteket Elhelyező Bizottság, majd 1950 elején ezt felváltotta az Egészségügyi Minisztériumon belül működő Antifasiszta Menekülteket Ellátó Központ, illetve Osztály (AMEO), amely egészen a nyolcvanas évek elejéig foglalkozott a magyarországi görögök ügyeivel (Halász, 2011, 130.). Az integráció kezdetben nehezen ment, melyhez hozzátartozott a görögök helyzetének ideiglenessége is. A gyermekek görög nyelvű iskolában kezdték meg a tanulmányaikat, a felnőttek főleg ipari üzemekben, bányákban dolgoztak, csoportokat alkotva, hogy a nyelvtudás hiányát áthidalják. A menekültek többsége csak később kapott magyar állampolgárságot, egészen az 1980-as évekig gyakorlatilag hontalan volt. A beilleszkedés csak az ötvenes évek második felében gyorsult fel, a lakhatás végleges rendezésével és a helyi társadalomba történő beolvadással. 1957-ben alakult meg a Görög Politikai Menekültek Egyesülete, mely az MSZMP Külügyi Osztálya segítségével próbált kapcsolatot tartani más baloldali görög menekültekkel (Halász, 2011, 131.). A munkához jutás viszonylag könnyen ment, tekintve, hogy a háború utáni újjáépítés, illetve az erőltetett iparosítás korszakában rengeteg olyan segéd- és betanított munka állt rendelkezésre, melyet képzettség és nyelvtudás nélkül is el lehetett látni. A menekültek többsége az ipari üzemekben, a kohászatban és a bányákban talált munkát.

Kisebbs részük a mezőgazdaságban helyezkedett el, elsősorban azok, akik otthon is ehhez szoktak. A normális lakhatási körülmények megteremtése már nehezebben ment, sok görög kapott elhelyezést Kőbányán, egy átalakított dohányraktárban. A mintegy 400 család komfort és mellékhelyiségek nélküli apró szobákban élt egészen a hatvanas évek elejéig, nehéz körülmények között. Ebben a zárt világban könnyebben megtartották nemzeti identitásukat, közösen élték hétköznapjaikat és ünnepeiket (Caruha, 1998, 18.). A lakhatás hosszabb távú megoldása már nagyobb gondot jelentett, és végül részbeni megoldást egy új település felépítése kínálhatott, mely lehetőség szerint a munkavégzés helyétől sincs túl távol. A párt és állami vezetés végül Ercsi szomszédságában, egy korábban beépítetlen terület mellett döntött, ahol gyorsan és olcsón kivitelezhető, úgynevezett csökkentett komfortú sorházak felépítésére került sor. Az épületek nagy részébe még a vizet sem vezették be. Az építkezésbe önkéntes munka keretében folyamatosan kapcsolódtak be a környéken, Dunapentelén, Ercsiben dolgozó görögök is (Fejér Megyei Történelmi Évkönyv, 1980, 127.). A primitív bútorzattal ellátott egy-két szobás házakat a beköltöző görögök aztán a saját képükre alakították: fehérre meszelt falakkal és a kertben legelésző kecskével. A faluba többnyire olyan menekültek kerültek, akik továbbra is mezőgazdasági munkával kívántak foglalkozni, és az akkor alakuló termelészövetkezetekben helyezkedtek el. Az eredetileg Görögfalvának nevezett községet 1952-ben a görög szabadságmozgalom hősről Beloianisznak neveztek át. A görög katonai diktatúra 1974-es bukásával, és a demokratikus átalakulással az első generációs görögökben újra feléledtek a remények a hazatéréssel kapcsolatban. A nyolcvanas évek elején, államközi tárgyalások eredményeként újabb ezer fő repatriált. A rendszerváltozás körüli időszakra a megmaradt görög kolónia tagjai jórészt beolvadtak a magyar társadalomba, a vegyes házasságok révén a többség már nem tartotta görög szokásait, anyanyelvét is ritkán használta. A kezdetben kiadott görög nyelvű lapok megszűntek, kulturális hagyományőrzést a Magyarországi Görögök Kulturális Egyesülete végzi, illetve politikai és érdekvédő tevékenységet a Magyarországi Görögök Országos Önkormányzata végez.

További menekültcsoportok a szocialista Magyarországon

Viszonylag jelentősebb menekültcsoportot alkottak még a hetvenes években Magyarországra kerülő chileiek, akiknek létszámát ezer és kétezer fő közöttire tehetjük. A menekülés kiváltó oka az 1973-as katonai puccs volt. Az ország elnöke Salvador Allende baloldali, de nem kommunista politikát folytatott, a tervezett államosítások azonban határozottan az USA érdekei ellenében voltak.

A hatalmat Augusto Pinochet tábornok vette át, aki 1990-ig tartotta kezében a hatalmat. Főleg a katonai diktatúra első éveiben volt jellemző a durva elnyomás, és a baloldali vagy annak vélt ellenzékiek üldözése, több ezer ember meggyilkolása. A szocialista országok a sajtóban kiálltak a jobboldali katonai diktatúra ellenében³, egyéb beavatkozás azonban nem történt. A Chilével való szolidaritás a hivatalos propaganda központi témájává vált. Például több ezer gyermek és fiatal küldött képeslapokat Luis Corvalán képével Chilébe. A kommunista párt vezetőjét a katonai junta juttatta börtönbe. Amikor Corvalánt 1976 decemberében végül szabadon engedték, azt a haladó világ győzelmeként és az erkölcsi nagyság példajaként ünnepelték. Az üldözés elől sokan az európai, köztük a szocialista országok képviselőire menekültek, illetve a már külföldön tartózkodók nem tértek vissza Chilébe. A baloldali szolidaritás alapján a szocialista országok hajlandóságot mutattak a chilei menekültek befogadására, melyek közül a legnagyobb menekültcsoportot, kb. 2.500 főt az NDK fogadott be. Itt a chilei menekültek elszállásolása és integrációja erősen bürokratikus módon, a keletnémet titkosszolgálat felügyelete mellett zajlott. A német szakszervezet lakásokat bocsátott a rendelkezésükre és átmeneti pénzügyi juttatást biztosított. A chilei emigránsok többsége – szöges ellentétben a görög menekültekkel – fiatal értelmiségi, művész és egyetemi hallgató volt, sokaknak azonban így is nehezen ment a beilleszkedés, nem tudtak szakmájukban elhelyezkedni. A fiatal értelmiségiek beilleszkedésének elősegítése elsősorban az ifjúsági szervezeteken keresztül történt minden befogadó országban, de az NDK-ban például biztonsági kockázatnak is tekintették őket, olyan személyeknek, akik közül a nyugati titkosszolgálatok könnyen tudnak beszervezni.

Magyarországon az 1970-es évek relatív jóléte következtében gond nélkül megélhetést tudtak találni, be tudtak illeszkedni, illetve többségében rövid idő alatt asszimilálódtak a chilei menekültek csoportjai, akiknek segítésére nem is voltak a görög menekültekéhez fogható állami intézkedések. A chileiek egy része aztán a kilencvenes évek elején, a szülőhazájukban bekövetkezett demokratikus fordulat után hazatért. A relatíve nagy létszámot jelentő görög és chilei menekülteken kívül a korszakban csak eseti politikai döntés után, igen kis számban jöttek Magyarországra menekültnek tekintett személyek (például palesztinok, vagy az 1973-ban szintén katonai diktatúrává váló Uruguayból érkezők).

3 A Délmagyarország 1973. november 2-ai száma így ír az eseményekről címlapján: „Chilében ma az ország törvényeit lábbal tipró fasiszta terror tombol. Megölték Salvador Allendét, Chile törvényes elnökét, gyilkolják, üldözik, börtönbe vetik a chilei hazafiakat. Felszámolják a haladó vívmányokat, ezzel tovább élezik a súlyos társadalmi feszültségeket, még mélyebb tragédiába sodorják a chilei népet.”

Menekültügy Magyarországon a rendszerváltozás előtti években

1987 végétől teljesen új szakasz kezdődött az országot érintő nemzetközi vándorlások történetében, a kelet-európai politikai változások következtében szabaddá vált és felgyorsult a népesség vándorlása, mely a menekültek mozgását is jelentette. Hazánk a korábban – a fent említett inkább kivételes esetektől eltekintve – migránsokat és menekülteket befogadó országgá és tranzitországgá vált. Az első, hazánkat érintő, és nagyrészt még a politikai rendszerváltozás előtt lezajló nagyobb menekülthullám volt az az esemény, mely az 1951. évi genfi egyezményhez való csatlakozásunknak közvetlen kiváltó oka lett, illetve később kiépült a menekülők befogadására szolgáló infrastruktúra is. A rendszerváltozás a külföldiekre vonatkozó jogalkotást is érintette. Megszületett az első modern idegenjogi természetű norma, illetve a menedéjog területén a nemzetközi sztenderdekhez való igazodás (Szuhai, 2014, 118.). A modern menekültügyi igazgatás gyökerei 1988-ig nyúlnak vissza. A szomszédos országok közül Romániában él a legnagyobb magyar kisebbség, és a tárgyalt korszakban messze ott volt a legalacsonyabb az életszínvonal, a nemzetiségi elnyomás fokozódott, a magyar kisebbség erőltetett asszimilációjára újabb és újabb módszereket vetettek be. Mindezek hatására 1987 végétől kezdődően egyre inkább elterjedt az a jelenség, hogy Magyarországra legálisan beutazó, elsősorban magyar nemzetiségű román állampolgárok a turista célú látogatásokra rendelkezésre álló idő után nem tértek vissza Romániába. Az e fajta túltartózkodásokon túl teljesen új jelenségként egyre többen jöttek illegálisan, a zöldhatáron átkelve az országba. A magyar vezetést ez felkészületlenül érte és a hatóságok kezdetben igyekeztek visszaküldeni az itt jogcím nélkül tartózkodó román állampolgárokat, akiket a román hatóságok aztán gyakran fizikailag is bántalmaztak vagy néhány hónap börtönbüntetésre ítélték. A hazai sajtóban is megjelenő információk egyre nehezebben volt vállalhatók egy magát demokratikusnak beállítani igyekvő kormányzat számára, illetve a közvélemény is élénken figyelte az eseményeket – a többség az üldözött erdélyi magyarokkal szimpatizálva. Az ország vezetése az egyébként is meglévő gazdasági nehézségek mellett olyan új diplomáciai, társadalmi, jogi és szociális problémával került szembe, melyre évtizedek óta nem volt példa. A menekültek egyre növekvő létszáma és az új jelenségre adott társadalmi reakciók következtében egy ponton túl a magyar pártállami vezetés már nem tehetett egyszerűen úgy, mintha a probléma nem is létezne (Kaszás, 2013, 8.).

1987 végén összesen néhány száz fő érkezett Romániából, majd a következő év elejétől már havi több száz főre nőtt a beáramlás üteme, így az év

végére már mintegy nyolcezer fő tartózkodott Magyarországon. A tél beálltával csökkent, majd 1989 tavaszán ismét növekedett a beáramlás üteme, mely 1989 elején a hivatalos adatok szerint 13 ezer fő volt, de a be nem jelentkezett személyekkel együtt valószínűleg a 20 ezer főt is elérte ez a szám. 1989-ben a menedékkérők száma már 17.448 főt tett ki, 83 fő kivételével román állampolgárok voltak. Bár Romániából az áttelepülés elvileg legálisan is megoldható volt – a kivándorlási kérelmet a román hatóságoknál kellett benyújtani, a magyar hatóságnál pedig a bevándorlásra engedélyt kérni –, a gyakorlatban ez egy több éves bizonytalan végkimenetelű eljárást jelentett, bár a magyar hatóságok a bevándorlási kérelmek elbírásában akkor már nagyon megengedőek voltak. A Társadalomtudományi Intézet által 1989 tavaszán végzett vizsgálat eredményei a menekültek szociodemográfiai jellemzőit mutatják be, illetve az érkezésük módjára kérdezik rá. A vizsgált csoport átlagéletkora 31 év volt. 78%-uknak volt szakmája, 8%-uknak felsőfokú, 53%-uknak középfokú végzettsége. Az érkezettek több mint fele a Magyarországgal határos megyékből jött át (Sík, 1990, 526.).

A menekültekről való gondoskodásban az állam kezdetben egyáltalán nem vett részt, azt az itt élő barátok, rokonok, ismerősök, egyházi szervezetek vállalták, illetve félig állami demokratikus tömegszervezet a Magyar Vöröskereszt nyújtott hathatós segítséget elsősorban adományok gyűjtésében. A túlnyomórészt magyar nemzetiségű menekültek segítségét nagyban megkönnyítette a társadalmi szolidaritás és nagyfokú adakozókedv. Sok magánszemély és intézmény ajánlott fel pénzt, természetbeni támogatást, lakhatási lehetőséget, munkalehetőséget ekkor, melynek elsősorban a hazai állami intézményrendszer megteremtése előtti időszakban volt kiemelt jelentősége. Szintén a menekültügy területén a korai időszakban megjelenő civil szervezet volt a Magyar Máltai Szeretetszolgálat, mely 1989 februárjában alakult meg. A Máltai Szeretetszolgálat elsősorban a katolikus egyházon keresztül, és a külföldről kapott jelentős mennyiségű adomány szétosztásával kapcsolódott be a karitatív munkába. A kormányzat a menekültekről való gondoskodást csak később és fokozatosan vette át a „civil” szférától, igyekezve azt egyrészt jogi keretek közé szorítani, másrészt hangsúlyozta azt, hogy a magyarság lakóhelyelhagyását semmiképpen nem kívánja ösztönözni. Ennek megfelelően a menekülteket először csak 2–3 hónapra szóló tartózkodási engedélyekkel látták el. A menekültek ellátása érdekében a Minisztertanács egy tárcaközi bizottságot hozott létre, majd elkülönített állami pénzalapként megszűletett a Letelepdedési Alap. A modernkori menekültügyi igazgatás létrejöttéhez vezető első lépésnek tekinthető, hogy a Minisztertanács 1988. február 25-én kelt 3046/1988 MT. határozatával létrehozta a Magyarországon tartózkodó külföldi

állampolgárok ügyeivel foglalkozó Állami Tárcaközi Bizottságot⁴, melynek vezetésével a belügyminiszter-helyettest bízta meg. A Tárcaközi Bizottság működésével, a menekültüggyel kapcsolatos hivatali teendőket 1989 márciusáig a Belügyminisztérium Tanácsi Szervezési Főosztályának állományába tartozó háromfős apparátus végezte. A menekültek számának növekedése a későbbiekben már szükségessé tette a menekültek ügyeivel foglalkozó külön hivatali részleg felállítását is. A magyarországi letelepedés és beilleszkedés legfontosabb anyagi eszköze az 1988 márciusában létrehozott Letelepedési Alap volt. Ahogy azt az alap neve is mutatja, menekültekről a hivatalos szóhasználatban még nem volt szó (a köznyelvben és részben a sajtóban már igen), kizárólag az országban hosszabb ideig tartózkodó külföldiekről, miután egy másik demokratikus, szocialista berendezkedésű baráti országban elképzelhetetlen volt az üldöztetés. A kezdetben 300 millió forinttal feltöltött állami pénzalapot, melyből ezen hosszabb ideig Magyarországon tartózkodó külföldiek pénzügyi támogatását és beilleszkedésére fordított költségeket finanszírozták, a Belügyminisztérium kezelte. A Letelepedési Alap szabályozását a 49/1988. (VI. 28.) minisztertanácsi rendelet tartalmazta. Az Alap terhére azok a külföldiek részesülhettek támogatásban, akik 1988. január 1-jét követően – kivételesen indokolt esetben 1987-ben – kaptak magyarországi tartózkodásra vagy letelepedésre jogosító engedélyt. Az Alapot fel lehetett használni szálláshelyek létesítésére, bölcsődei, óvodai és iskolai elhelyezések költségének átvállalására, társadalombiztosítási ellátásra, szociális segélyekre, egyszeri letelepedési segély nyújtására, lakásszerzéshez. Tekintve, hogy az érkezők többsége hazánkat végleges otthonának tekintette (bár kisebb számban voltak, akik a határok megnyílásával hamarosan nyugat felé indultak), az utóbbi vált legfontosabb felhasználási céllá. Az Alapból nyújtott, általában párszáz ezer forintos kamatmentes kölcsönök, ritkább esetben vissza nem térítendő támogatás több ezer család magyarországi életkezdését könnyítette meg. A Letelepedési Alappal a külföldiek nem álltak közvetlen kapcsolatban, hanem a helyi tanácsok gyűjtötték össze a különféle szervezetek visszatérítendő költségeit. A túlnyomó részt magyar nemzetiségű menekültekkel kapcsolatban a közvélemény általános szimpátiája volt érzékelhető, melyet az 1988 novemberétől az első szabadon választott kormány hivatalbelépéséig, 1990 májusáig hatalmon lévő Németh Miklós vezetett kormány is figyelembe vett. A szocialista jogállam megteremtését célzó irányvonalba nem fért bele a menekültek ezreinek erőszakos kitoloncolása, melyre azonban az akkor még érvényben lévő magyar-román kétoldalú megállapodás kötelezte volna hazánkat. A megoldást végül az 1951. évi genfi egyezményhez

4 Előterjesztés a Belügyminisztérium menekültekkel foglalkozó részlegének felállítására, jogállására, feladat- és hatáskörére, irányítására és létszámára. Belügyminisztérium, Budapest, 1989. április 26.

való csatlakozásban látták, mely nemzetközi kötelezettségként a magyar-román kétoldalú kishatárforgalmi egyezményt mintegy felülírva jogalapot biztosított a menekültek hosszú távú tartózkodásának megteremtésére, illetve beilleszkedésük anyagi segítésére. A menekültek helyzetére vonatkozó egyezmény a menekültügy legfontosabb nemzetközi dokumentuma, amely meghatározza, hogy a csatlakozó államokban milyen szempontok alapján minősül az adott külföldi állampolgár menekültnek, valamint felsorolja, hogy milyen jogi védelem, támogatás és szociális jogok illetik meg a menekülteket. A dokumentum egyértelműen kijelenti, hogy a menekültek nem küldhetők vissza olyan országba, ahol üldöztetésnek lehetnek kitéve. Az Elnöki Tanács február 24-ei javaslatának megfelelően Magyarország 1989. március 1-jén – a szocialista országok közül elsőként – csatlakozott az 1951-es genfi egyezményhez, és kihirdették az 1989. évi 15. törvényerejű rendeletet (a menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi július hó 28. napján elfogadott egyezmény, valamint a menekültek helyzetére vonatkozóan az 1967. évi január hó 31. napján létrejött jegyzőkönyv). Magyarország azonban csak a földrajzi korlátozás fenntartásával csatlakozott az egyezményhez, miszerint Európán kívüli területek menekültjeit nem fogadja (Hautzinger, 2012, 64.). A korlátozás feloldása 1997-ben, a menedékjogi törvény hatályba lépésével, ezáltal a modern magyar menedékjogi szakigazgatás (Hautzinger, 2014, 74.) megteremtésével egyidejűleg történt (1997. évi CXXXIX. törvény a menedékjogról).

Felhasznált irodalom

- Caruha, V. (1998): *Magyarországi görögök*. Budapest: Körtánc Füzetek
- Cutts, M. (szerk.) (2001): *A világ menekültjeinek helyzete. A humanitárius segítségnyújtás öt évtizede*. Budapest: A magyar változatot kiadta az ENSZ Menekültügyi Főbiztosság Magyarországi Képviselete
- Farkas G. (szerk.) (1980): *Fejér Megyei Történelmi Évkönyv 14*. Székesfehérvár: A Fejér megyei Levéltár Évkönyve
- Halász I. (2011): *Nemzetközi migráció és közigazgatás*. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem Közigazgatástudományi Kar
- Hautzinger Z. (2012): *A külföldiekre vonatkozó magyar jogi szabályozás fejlődése és története*. Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar
- Hautzinger Z. (2014): *A magyar idegenjog rendszere és az idegenjogi (szak)igazgatás*. Pro Publico Bono Magyar Közigazgatás, 2, 69–78.
- Illés S. (2000): *Belföldi Vándormozgalom a XX. század utolsó évtizedeiben. II. Területi mobilitás Magyarországon a XX. században*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal Népeség-tudományi Kutató Intézet

- Kaszás V. (2013): *Erdélyi menekültek Magyarországon 1988-89-ben. Út a menekültkérdés tagadásától az 1951. évi genfi menekültügyi konvencióhoz való csatlakozásig*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományok Doktori Iskola. Doktori disszertáció
- Kecskés D. G. (2018): *Menekültszállítás és hidegháború*. Századok, 1, 145–170.
- Klenner Z. (2017): *A modern menekültügyi rendszer létrehozása és fejlődése a rendszerváltozás időszakában Magyarországon*. Magyar Rendészet, 3, 47–60.
- Lőwi I. (2016): *A magyar menekültügy története*. Hadtudományi Szemle, 4, 58–76.
- Sík E. (1990): *Erdélyi menekültek Magyarországon*. In: Andorka R. – Kolosi T. – Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi riport 1990*. Budapest: TÁRKI, 516–533.
- Szuhai I. (2014): *A magyar és a török migrációs jog és intézményrendszer összehasonlítása – egy kutatás első eredményei*. Pro Publico Bono, 1, 117-125.
- Tóth J. (1994): *Menedékjog – kérdőjelekkel*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Tóth P. P. (2001): *A nemzetközi vándormozgalom szerepe a népességfejlődésben*. Történeti Demográfiai Évkönyv 2001. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, 327–342.
- T. Varga Gy. (szerk.) (2005): *Az MDP Központi vezetősége, politikai bizottsága és titkársága üléseinek napirendi jegyzékei. I. kötet, 1948–1953*. Budapest: Magyar Országos Levéltár
- Vajkai E. (2019): *The security aspects of immigration in Central Europe*. In: Hautzinger Z. (szerk.): *Dynamics and Social Impact of Migration*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 287–302.

A cikkben található online hivatkozások

URL1: *UNHCR*. <http://www.unhcr.org/3b66c39e1.pdf>

URL2: *United Nations Treaty Collection*. <https://treaties.un.org>